

A Tücsökzene

1) Összes versei 1943-as kiadásához Szabó Lőrinc „Az olvasóhoz” címezve meglehetősen hosszú utószót írt. Ennek a rendkívül határozott magabiztosságú és öntudatú írásnak az a lényege, hogy a költőnek, szerinte, van joga verseinek azokat a korai csoportjait, köteteit, melyeket visszatekintve sem eléggé kidolgozottak, sem pregnánsan önmagát reprezentáló jellegűnek nem vél, átdolgozni, művészi, versnyelvi tekintetben átjavítani, többé vagy kevésbé átírni. Alapja ennek az a lélektanban gyakran hallott paradox szólás, amelyet nyomatékuul idéz is: „a gyermek a felnőtt apja!” Majd részletesen, különböző megfogalmazásokban, de a lényegét tekintve azt az azonos jelentésű állítást fejt ki, hogy az átjavításnál képes volt „visszaidézni azt a lelkiállapotot, amely sugallta” ezeket a verseket, mert „aki ezeket a verseket most s az elmúlt években átírta, az nem én vagyok, az nem a mai énem volt. Nem mai tartalom, lelkiállapotom. Az őszám végezte el a szükséges munkát, az az őszám, aki annak idején voltam” (II. kötet, 831).

Nem kell az olvasónak ellenvetnie, kivált nem az esztétikai szempontú olvasónak, hogy két szöveg, mely nem azonos egymással, nem lehet azonos jelentésű. Nem kell, már csak azért sem, mert maga a költő is megteszi ezt. „Egy 43-éves férfinak egészen más a tudása, kultúrája, de nem is ez a döntő: egészen más a látása, az érzékelése, a teste, mirigyműködése, mint egy 22-évesnek.” S aztán nem éppen kemény logikával, mégis azt mondja: „A versek anyagához csak a műgondot, a kellő munkát adta hozzá a mai énem [...] meg volt hozzájuk az eredeti élmény emléke. Tulajdonképpen a rajzokat tisztítottam meg, ... [viszont] minden programmatikus utalást... érintetlenül hagytam” (uo.). Később hozzáfűzi ezekhez a fejtegetésekhez, hogy majd „a filológikus” olvasó, ha kedve tartja, számba veszi e nem jelentésbeli, csak nyelvi-poétikai módosításokat.

2) Miért mondtuk ezt el bevezetőként hangsúlyosan?

Azért, mert ezekben a mondatokban jól megmutatkozik Szabó Lőrinc költészetének esztétikai tekintetben rendkívül tudatos, emberi magatartás vonatkozásában fölülte öntudatos volta. Ez a két vonás igen nagy indító, ösztönző s alakító szerepet játszott utolsó, *Tücsökzene* című kötete létrehozásában, for-

málásában. Nem kevés azoknak az olvasóknak a száma, akik a *Te meg a világ* mellett, vagy éppen előtt, ezt tartják legsajátabb s legművészebb kötetének. Van is ok erre a vélekedésre, de van némi ellenvetésre is. Ott – a kötet harmadik harmadát kivéve – kevés az ismétlés, az azonos lelki-szellemi mozzanat nemcsak hasonló, de alig különböző megjelenülése. Itt ez jóval több. Ám ez következik magából a kötet „műfajából”.

Mi ez?

Maga mondja bevezetőjében és kommentárjaiban is többször, és hangsúlyosan ismétli is, hogy önéletrajzi sorozat, kötet ez. S ezt a kötetet foglalkozók is szinte egyértelműen vallják. Ő kezdetben inkább a családi környezetrajzoló, a szociális és művelődési miliőt festő, a biológiai-pszichikai, tudati fejlődést érzékeltető elemekre tette a hangsúlyt, amely azonban akkor, amikor a munka az eredetileg tervezettnél sokszorosára nőtt, egyre inkább ábrázolása s összegzése lett lelkisége-szellemisége, világlátása, létszemlélete alakulásának.

Szólni ajánlatos a mű keletkezésének körülményeiről. Mégpedig inkább a közéletiekkel együtt az egyediekről, mert a kettő itt a szokottnál is szorosabban összefüggött.

Az egyedit, az esetit maga mondja el. Egy nyári este nyitott ablakában állva hallgatta, félig öntudatlanul meditálva, kertjük s a szomszédaik kertjeinek tücsökciripelését. Az este hangulata egyre erősebben hozta emlékezetébe gyerekkora világát, egyúttal azonban jelenének szorongó elemeit is.

A ma idősebbek, akik akkor már egyetemisták voltunk, ismerjük szorongása forrásait. Ismereteinket a nálunk is idősebbeké meg is erősítették. Magam például a hatvanas évektől szinte havonként beszélgettem Keresztury Dezsővel, a háború utáni első, még valódi választás alapján létrejött kormány kultuszminiszterével, Illyés benső barátjával, aki maga is írt ekkor verseket, s annak a Válasz című lapnak egyik támasza volt, amely közzölni kezdte a *Tücsökzene* első strófacsokrét.

Az köztudomású, hogy Szabó Lőrinc apolitikus alkat volt, de nem egyben aszociális is. Igaz, a társadalmi igazságtalanságokat jórészt saját maga, családjá s rétege jegyében érzékelt, és korai köteteinek expresszionisztikus lázadozása is jórészt önmagának s rétegének sorsából, helyzetéből adódik. Későbbi esztendeiben is érzékelt kora társadalmában rétege kiszolgáltatott helyzetét, de ekkor már az ellene való harag egyrészt egyre individuálisabb lett, másrészt és ellenkezőleg, egyre inkább magában az emberi létben rejlő abszurdítások ellen való indulatokkal szövődött egybe.

A háború előtt, a faji gondolat és mozgalom hazai előretörése idején jórészt mint kívülálló szemlélte a történeteket, úgy, mint amelyek a história kiszámíthatatlan menetének tesznek ki egyeseket is, csoportokat is. Nem mondták róla a véle nem rokonszenvező közeli ismerősei sem, hogy antiszemita lett volna. Barátai és az általa ellenszenvvel nézett kortársai között

egyaránt voltak zsidók és keresztény hitre tért zsidó származásúak, akár írók, akár a szellemi-művelődési közéletben és annak gazdasági hátterében szerepet játszó személyiségek. Ennek az apolitikusságnak volt az eredménye például az a meggondolatlanlás, hogy elfogadta a német náci írószövetség nagygyűlésére a meghívást, bár hazajöve csak a repülés élményéről számolt be. Ismert azonban, hogy a zsidótörvényeket is mintegy történeti fatalizmussal szemlélte. Keresztury mondta el nekem többször is, hogy Sárközi Györgynek mint a történelem elviselni kénytelen kiszámíthatatlanságáról szólt e törvényekről. Mások meg arról tudnak, hogy Sárközinek, mint menekéket, az öngyilkosságot emlegette.

3) A háború után a kommunisták egyik taktikai fogása az volt, hogy akiknek múltjában többen a fajelmélet iránti rokonszenvet sejtettek, azokra terelték a méltán fölháborodott zsidó liberális és szociáldemokrata értelmiség haragját. Párhuzamos volt ez némileg azzal, ahogy a bányavidékek meglehetősen számú nyilas szavazóit mint szociális nyomorúságukban megtevesztetteket kezelték, s ily módon igyekeztek a maguk oldalára állítani. Így Szabó Lőrincet sem elsősorban ők, hanem a liberális és szociáldemokrata körök támadták igen hevesen. (Amiben, a taktikán kívül, talán az is közrejátszott, hogy Révainak volt érzéke a lírához, szemben az erre abszolút süket Lukáccsal.) „Igazoltatása” elhúzódott, és a vádak sem éppen szelídek voltak ellene. Illyés azzal enyhített helyzetén, hogy, kéziratban olvasván a *Tücsökzene* első néhány darabját, nagy tetszését fejezte ki, s rögtön közölte őket a Válaszban, s folytatásukra biztatta, sürgette a szerzőt. A közölt darabok a közönség körében is tetszésre találtak.

4) Mint bevezetőjében mondja, kezdetben mintegy húsz-harminc versre gondolt, mégpedig ugyanabban a tizenhét-soros formába fogva, mint a Válaszban közöltek. Ahogy azonban kezdte fölidézni, részletezve szemlélni múltját, részint arra a belátásra jutott, hogy részletezőbb, hosszabb lesz ez, részint arra, hogy a tisztán epikus jellegtől, az eseményidézés folyamatától, az epikus keretet ugyan megtartva, a belső történések, szellemi és lelki, gondolati és érzelmi világának alakulása irányába kell eltolnia vállalkozását. Egy epiko-lírikus, líriko-epikus jelleg eleve adódó szükségét érezte egyre inkább. Az önéletrajziságot, a *külső pályaképet* egyesítve így a belső, a *lelki-gondolati fejlemények* menetével.

S csakugyan: a több mint ötszáz versből álló művet éppannyira lehetne önéletrajzi verses regénynek, tán még inkább önéletrajzias verses novelett-fűzérnek vagy líriko-epikus szem-autobiografikus verssorozatnak mondani. Az ilyen óriási számra duzzasztás talán nem minden esetben használt a mű egészének, mégis csak örülni lehet, hogy nem maradt meg az eredeti terjedelem tervénél. Kétségtelenül igaz azonban, hogy vannak eső részletei is

ennek az óriási versfolyamnak. Ha korábbi köteteivel kritikusan nézett utólag szembe, erre itt már nem volt alkalmja s ideje sem. S az sem tagadható, hogy korábbi verseiről mondott kritikái is gyakran meglepően szubjektívak, érzelmiek: kitűnőek mellett nemritkán szó nélkül ment el kommentárjaiban, kevésbé súlyosokról, kevésbé sikerültekről viszont nagy meglepéssel, sőt, büszkeséggel szólt.

5) Mégis, a mondottakkal együtt és ellenére, ezt a művét különösen kedveli az olvasók nagy része, szinte nagyobb része. S ennek a tán nem jogtalan előnyadásnak oka alighanem abban is megragadható, hogy *versbeszédmódját* úgy alkotta meg, s vitte a mű szakaszainak nagyobb részén keresztül, hogy a XX. század impresszionisztikus, szimbolisztikus, expresszionisztikus versbeszédéből sokat és lényegest megtartva a kisebb és nagyobb verses elbeszélés, s a verses regény hazai és külföldi hagyományának versbeszédmódjához, narrációs modorához is visszafogott, visszafogni érződött. Ahhoz, amelyben az egyes részek, szakaszok önállóan is megálltak, de füzérré összefonva adtak igazán egybetartozó történetet, lelki-szellemi fejlődésfolyamatrajzot, s így személyes lírai vallomástartalmat is. Akár Aranyra, akár Goethére, Byronra, Puskinra vagy Vignyre utaljunk is vissza.

Ám volt, lehetett a kedvező fogadtatásnak egy társadalmi és közönségtörténeti eleme is. Egy e korban szociálisan is, művelődése szerint is igen jellegzetes és jelentős réteget rajzolt s szólaltatott meg. A falusi s még inkább a falusias kisvárosi, a kisvárosiasan falusi lakosságból származott iparos, mesterember, kisüzemi vagy állami alkalmazású munkás családjából származó értelmiségit. A vasúti alkalmazott családjá, föl egészen a mozdonyvezetőig, ennek a rétegnek tipikus példája. Pap, tanító, jegyző, kishivatalnok, ritkábban újságíró vagy szabadfoglalkozású értelmiségi lett gyermekeiből, akik többsége az érettségi után valamilyen főiskolai jellegű tanfolyamot végzett. A kis-középvárosias és a falusias életforma érintkezésponjtján nevelődött, polgáriasult, kulturálódott ez a réteg. Ennek a vidéki, városi munkás-mesterember kispolgári rétegnek családi gyermekvilágát ily bensőséges érzülettel, ismerettel s intellektualitással áthatott művészettel nálunk alig is írta meg addig valaki. Van tán ennek valami nagyon távoli áttételes funkció hasonlósága Kisfaludy Sándornak a kisvárosi nemesi életformát mindennapjaival, ünnepeivel, gyermekkorával és felnőtté válásával megjelenítő költészetével – s persze Petőfiével s Aranyéval is.

6) A mű első fejezetének, az „*I. Nyitány*”-nak hét versében, amelyek legalább egy részét, mint kommentárjaiból is kiderül, az egész vagy a nagyobb rész elkészülte után kompozíciós céllal, feladattal írta meg. Ebben számtalan szemléleti, esztétikai versformálási vonása, eljárása van „előlegezve”, valójában persze inkább összefoglalva.

Az elsőben, a *Nyugodt csodában* előttünk áll a szinte az egész sorozaton keresztül vitt alakzat. Ezt az itteni jambikus képletet viszonylag ritkán s akkor sem mindig az egész szakaszon át zökkentik s teszik érzékelhetővé szándékolt vagy akaratlan módosulások. Ugyanakkor már itt diszkrét, bár néha furcsának érzett, valójában többnyire szándékoltan, funkciósan meglepő, mondatszakitásból adódó rímpárokat alkot, amelyek az olvasást figyelemelőssé lassítják, gondolatívá teszik. Rába György a költőről szóló kitűnő könyvében ezt az igen sok és igen tudatos fogással létrehozott versalkotási eljárást behatóan vizsgálta, s bár igen tömören, de szinte teljességében jellemezte, a vélhető hazai s külhoni ösztönzőire s rokonaira is utalt.

7) Ezért, ennek ismétlése helyett, ezúttal inkább azoknak az élethelyzeteknek, szándékalakító mozzanatoknak, magatartásformáló kapcsolatoknak, önmagára ébresztő szituációknak, gondolatiságát ösztönző találkozásoknak, lelkeségét befolyásoló, szociabilitásra indító hatásoknak, természeti szemlélődéseknek megfigyelésére összpontosítunk, amelyek a verssorozatban kibontakozó, erősen hangsúlyozott én-nek, személyiségnek alakját, milyenségét – kommentárjai önvallomása szerint is – motiválták, befolyásolták.

De nem automatikusan determinálták is, hisz rendkívül nagyfokú tudatosságával és éber önszemléletével nagyon is válogatott, szelektált érlelődése földézése folyamán e hatásokat illetően, s ennek megfelelően lelki-szellemi evolúciójának rajzában. S épp e nagyon is szándékolt, distanciózó megítélés, mérlegelés jegyében alakult különböztető erejűvé versbeszédmódja. S fordítva: az egész ciklus ezért szól egy nagyon összetett, kiérlelt, határozott biztonságú versbeszédnyelven, versbeszédmódban. Olyanon, olyanban, amelyen, s amelyben korábbi kötetei versbeszéde drámaian lírai, líraian drámai, tragikus és groteszket, polemikus és provokatívot, imperatívot és rezignáltat gyakran egyesítő beszédmódja epikusán líraira, líraian epikusra váltott, amelyben meditatív és memoratív, rekonziliációs és humoros, szemlélődő és gyönyörködő, kihívóan önértékes és finoman önironikus, meg szcenírozó és frapírozó, emfatikus és elégikus hangnemek és fogások hatják át egymást. Nem lerontják, hanem kölcsönösen megemelik és dúsítóan gazdagítják egymást.

Új valami ez nála, de nemcsak nála, hanem a XX. századi hazai lírában is. S elmellőzhetetlenül van valami visszhangzás itt a XIX. század, kivált Arany által kimunkált elégiko-humoros, békítően békülő, rezignáltan önszemlélődő, vállalt öntudatú, önértékes epiko-lírikus költészetre. Maga mondja, hogy egy bizonyos „*visszaklasszicizálódáson*” ment át ekkori költészete.

8) Van azonban az egésznek egy olyan, a teljes kötetten átvonuló sajátsága, szellemi-lelki vonása és motivációja, amelyet, úgy hisszük, nyomatékkal kell említeni, szem előtt tartani. Ez pedig az *animizmus*. Maga a kötet alapötlete is rögtön erről vall. S erről a *Nyitány* szinte valamennyi verse.

Mi is az animizmus? Az az ősi-ősi hit, mely szerint mindenben, ami az élet valaminő teljes, születő, fejlődő és elhaló jelét adja, lélek lakik. Filozófusok, pszichológusok, történészek, folkloristák egyaránt ismerik ezt a szellemi-gondolati jelenséget. De nemcsak az ún. természeti népeknél s az ún. természeti vallásokban. Azt, persze, lehet mondani, hogy ez itt csak átöröklött költői eszköz, amely mindenféle s -fajta állatot, növényt, sőt vizet, szelet, de még a tárgyakat is átlelkesíti. Csakugyan: költőnk mesterének, *Babits*nak szép versében – *Sunt lacrimae rerum* – vannak könnyei a dolgoknak is, mert van fájdalomuk, van unott létük, van kiszolgáltatottságuk. Csakhogy itt a tücskök rokonok, barátok, testvérek, vigasztalók, élő létezők, örülnek a létnek, vigadoznak benne, dicsérik azt.

Mi is hát az animizmus mai magyarázatú lényege? A hangsúlyozottan materialista filozófiák úgy vélik, hogy idealista világnézetek vagy oly vallások alapja, illetőleg velejárója, amelyek a mindenség lényegét, létrehozóját, megtartóját a léleknek tekintett istenségben látják, s az általa teremtett ember ajándékozott részese (akár az ún. természeti vallásokban bizonyos állatok is) ennek a léleknek.

Szabó Lőrinc meglehetősen gyakran, hol enyhén ellenségesen, hol némi kihívással, hol bizonyos rezignációval mondta ki, hogy ő ateista. Igaz, hogy *panteista ateizmusáról*, *ateista panteizmusáról* is többször szólt. S ez már közel van ahhoz, ahogyan az animizmust némely gondolkodók értelmezik.

A véle foglalkozó, nem elhatározott materialisták tömegéből emeljünk ki öt jeles nevet, mondjuk, *Wundt*-ét a századvégről, *Frazer*-ét a századfordulóról, *Vierkandt*-ét a századelőről, *W. Schmiedt*-ét és *Piaget*-ét a költő kezdő korszakából. Az első négy az illető létezők közös létezésének, összetartozásának mitikus, prereligiózus, natúrreligiózus, pánreligiózus okadását, magyarázatát, szabályozóját látja benne, amelyből az emberben úgy van több, hogy az, bár rokona, de már más minőség: *szellem*. Az a közös bennük, hogy születnek, harcolnak létükért, örülnek létüknek, s meghalnak. *Piaget*, nem tagadva ezt a közösséget, átviszi a kérdéskört a gyermek lélektanára, ösztönös, majd eszmélő s felnövő, gondolkodó korára. Négy mozzanatot, fokozatot különböztet meg: 1. minden, ami hasznos, vonzó az ébredő gyermeki elmében, az számára lelkes, 2. minden, ami önmagától mozog, annak lelke van, 3. a spontán cél felé, annak érdekében mozgó a lelkesek, 4. az ítélő eszmélés jegyében tevékenykedők a lelkesek. De a felnőtt ember is megtart bizonyos reminiscenciákat ezekből a fokozatokból. A misszionárius *Schmiedt* ezeket s a hozzájuk hasonló fokozatokat a „természeti népektől” az Istent fölismerő lélekig-szellemig véli haladni. Mindez, úgy tetszik nekünk, rokon a költő *pánnaturális ateista panteizmusával*.

De van egy másik rokonsága is. Mondottuk, rendkívül sokat olvasott. Európaiak mellett különös érdeklődést, vonzalmat érzett a hinduizmus iránt. Léleg itt a *Rigveda* című verséhez a *Te meg a világ* című kötetében olvasható

önkommentárjára utalni. „Egész sor mindenféle nyelvű *Rigveda* fordításnak, továbbá egy-két hindu filozófiáról szóló könyv megfelelő passzusának az egybevetése volt az alapja.” (I. kötet, 351.) Márpedig a *Rigvéda* szerint rokon szubsztanciák vannak jelen s hatnak genetikusan minden élőben egymásra. A költő sajátos ateista panteizmusával ez is rokon. A hindu istenvilág is jórészt egy-egy életfokozat, -tulajdonság, -minőség, -képesség megtestesítője, védelmezője.

9) Ami nekünk itt fontos, az az animizmus, mondhatnánk, örök, ilyen vagy amolyan változatú, formájú jelenléte az irodalom, főleg az önmagát, az önmaga világát átélő és megjelenítő ember lírájában vagy lirizált epikájában. Rába *Proust*ot említi a tekintetben elsősorban rokonának, miként elevenül élővé, válik meghatározóvá a maga és a mások sajátosan átélt múltja meditációs, élményi anyagává, szellemi-lelki tulajdonává. Ez nagyon is meggyőző párhuzam, bár az átélés módja, közege meglehetősen más. Szabó Lőrincnél közvetlenül énközpontúbb, közelebb, tárgyiasabb a fölidézett múlt, ugyanakkor, bár sokszor nagyon is introvertált, egészében mégsem mozog e tekintetben *Proust* időnként már-már *misztikus*, introvertált-extrovertált, már-már víziós szintjén. Többnyire jóval *extrovertáltabb*, szinte leíró s jó néhányszor anekdotikus helyzeteket, történeteket, figurákat fölidéző, akár közelebbi, akár távolabbi környezetéről, akár önmaga sorsáról, történetéről lett légyen is szó.

E tekintetben gyakran közelít anekdotikus-ironikus-önironikus modorával, előadás- s beszédmódjával a kor népieseihez, mindenekelőtt a *Puszták népe*, *A Kacsalábonforgó Vár* Illyéséhez. Bár másként hangzik ez az ő kisvárosi, iparos-munkás alkalmazotti s falusi papi, s egyéb kisértelmiségi világában, mint Illyésében. Az benne élt, része volt, neki viszont már kevéssé van tárgyi, használati köze, közvetlen érzékelése a változás, az átmenetiség fokozatosságához, sokféleségéhez, természeti s szociális mibenlétiségéhez. Amit Goethe mond: „Alles ja nur synbolisch zu nehmen, und überall steckt noch etwas anderes dahinter” (Von Müller kancellárhoz 1821-ben), az van itt jelen.

Ez még nem úgy szimbólum, mint *Novalis*nál s nyomában *Baudelaire*-nál s követőinél. Egyfajta *deszakralizált numinozítás*, vagy ahogy *Friedrich Schlegel* mondja, a káosz és a rejtett értelem-rend kettőssége, de tán leginkább úgy, ahogy *W. Sönderblom* és *Rudolf Otto* vélte: „szent”, „fölemelő”, „megragadó” – konkrét vallás és istenhit nélkül.

S itt van az animizmusnak a fontossága, s egyben talán itt ragadható meg *Proust* és a *Tücsökzene* költőjének rokonsága és különbsége is. Az emlékeknek a dolgok szemlélése, a történések idézése révén mindkettőnél saját emlékvilágának s abban önlétük, önlelkiségük alakult s alakító tartalmi s minőségei mutatkoznak meg, de Szabó Lőrincnél az a *misztikus*, néha majdnem szakrális elem, amely a nagy franciánál megvan, nem mindig áhítat nélküli

ugyan, de inkább bensőséges s egyben játszi, játékos is; animitás, de nem egyben numinozitás – főleg pedig nem szakrális.

Ez a balassagyarmati gyerekkori, családi, s még inkább paposodó rokonai világának rajzában érzékelhető (például: *Tutajon, A rét meghal* stb.). Néha már maga is sokallja ezt az animitást (például: *A lélek ellen*). De fontosságát is nagyon érzékeli, kivált s főleg az édesanyja által képviselt lelki típus és művelődési-szociális réteg esetében. Hogy mennyire érzékeli ennek fontosságát, jól mutatja, hogy hajlandó anyjával s annak társaival asztalkopogtató szellemidézésben is részt venni. S bármi kedves iróniával szól is erről, tudja azt is, ez lelki szükséglet, animisztikus sorsidézést jelent számukra.

Persze, legjobban önalakulásának fordulóiban, csak egészen más fogalmi, szófüzési, benső scenikus szinten. A példák tömegéből vegyünk *A visszatért külvilágot* vagy a *Menekülést*. Szerelmes, szerelmi aktust idéző verseinek naturalitását is ennek a devóciós animitásnak a jelenléte, társítása szelídíti bensőségesse, fogadhatja vallomássá, néha áhítatos konfesszióvá. Proustnál ez az elem, ez az ilyfajta vegyítés kevéssé van jelen. Az animizmus, ha szabad az ő lelkiségét is így nevezni, ott a lélek távoli, gyakran misztikus kultúrhistoriai múltjának nagyon is messze visszanyúló történetiségét, emlékvilágát vizionálja jelenné, rendkívüli kényszerűséggel és művészi megjelenítő erővel.

A *Tücsökzenében* ez az animizmus nemcsak a természet-jelenítő, természet-átélő szakaszokban, hanem a szorosabban vett epizálókban is jelen van. A mű hatásának, kedveltségének, nagymérvű el- és befogadottságának alighanem éppen az az egyik titka, az az egyik kulcsa, hogy az epizáló, környezetrajzoló, életrajzias-eseményes szakaszokat kítűnő arányban váltják a lélek és szellem küszködő formálódásának vallomásos, szinte elemző strófái. A másik az, hogy ez utóbbiak is ritkán tisztán lelki, szellemi, érzelmi vallomások, hanem epikus beütésűek, egy-egy történésmozzanat az indítójuk vagy a háttérük. S ahogy az epikában szinte mindig van humoros mozzanat, mulatságos vagy áhítatos emberi, környezeti vonás, úgy a vallomásos eszmélkedőkben, gondolatsummázókban is nemcsak személyes érzelmi, hanem kétséggel küzdő dramatikus is.

Így lesz az egész egyszerre vallomássá és élettörténetté, epikus foglalatú lírává és lírikus lényegű epikává, egyedi lélektörténetté s szellemi kiemelkedésének históriájává – egy rétegből, amelynek rajzát is adja. S így lesz individuális személyiségrajzzá s egyben szociális környezetábrázolássá is. S így kétségekkel küzdő gondolatfolyamat előtárásával s lelkiségét-szellemiségét vállaló tudat és öntudat kifejezésévé. S így animizmusa egyedi változata jegyében lesz érthető az az önkomentárjaiban vissza-visszatérő vallomása, állítása, tézise, hogy igazában ő ateista panteista, panteisztikus ateista. S így az a félreismerhetetlen poétikai-nyelvi eljárása, amelynek jegyében erősen s egyedien elvont gondolati lényegű líráját, s a klasszikussá lett magyar epikai

versjelleg, versbeszéd némely karakterisztikussá lett vonását – így az *anekdotikust* (Óriás-órás) az *önironikust* (például: utazás Bécsbe), a *rusztikusan idillizáló* (például: papok méhesei, házvitelei, gyermekes szójátékai) *természetdeskripcióst* (például a téli és a nyári Ipoly), a *familiaritást* festőt (családi meleget és feszültséget), de egyben *szenzimentalitás nélkül* tárgyias (apja s anyja viszonya) egyesíti s egyesíti.

10) Egyszóval úgy alkotott meg, illetőleg úgy formált át egy műfajt, egy líriko-epikus, egy epiko-lírikus verses „Erziehungsroman”-t, vagy inkább „Erziehungserzählung”-ot, hogy megtartva a Nyugat nyelvi, lélektani, stílusbeli, narrációs vívmányait, megújította azt, s Illyés és népies társai mellé egy egyénien újat adott, s egy olyan réteget ábrázolt, amelynek megjelenítésére addig többnyire átvett sablonokban történt kísérlet.

A *Tücsökzene*, mindenestre, s minden különbség ellenére, mellé sorolható Illyés *Puszták népe*, Kassák *Egy ember élete* s Márai *Egy polgár vallomásai* vonulatához. Annál is inkább, mivel ezek szerzői is expresszionisztikus pályakezdéssel indultak, s e műveikben, ki-ki a maga módján ugyancsak „visszaklasszicizálódott”.

De a *Selbsterziehung* helyett még tán találóbb volna a magyarban furcsán hangzó, a németben elfogadott *Erziehungsnovelletten*ről (nevelődési, érlelődési novellafüzerről) szólni. Ehhez is, mint az előbb említettekhez is, jól illeszkednék a direkten és indirekten említett „visszaklasszicizálódás”.